

Η χαρά της γνώσης και η απορία της ύπαρξης...

του Δημήτρη Δημητρούλη

...αφημένα στη γενναιοδωρία του Τάσου Γουδέλη

Η ΚΑΤΑΦΑΣΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΣΥΜΠΟΡΕΥΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗ ΧΑΡΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ, ΙΣΧΥΡΙΖΕΤΑΙ ο αναγνώστης του Νίτσε που κρύβεται μέσα μου. Παρεμβαίνει απροσδόκητα και ο ελεύθερος πολιορκημένος του Σολωμού, καθώς έναντι του θανάτου καταφάσκει, απορώντας, στη ζωή: «Δεν το 'λπιζα να 'ν' η ζωή μέγα καλό και πρώτο!». Την ίδια στιγμή εισβάλλει ο μεταπολεμικός Αντόρνο, έντρομος από τις παρενέργειες του ύστερου καπιταλισμού, όπου ο χώρος για χαρά έχει εκτοπιστεί, απαντώντας έμμεσα στον Νίτσε:

Η θλιμμένη επιστήμη ... αναφέρεται σ' αυτό που από αμνημονεύτων χρόνων θεωρούνταν το κατ' εξοχήν πεδίο της φιλοσοφίας, αλλά μετά τη μεταμόρφωση της τελευταίας σε μέθοδο περιέπεσε στη διανοητική ανυποληψία, στην αποφθεγματική αυθαιρεσία και, τελικά, στη λήθη: τη διδασκαλία για την ορθή ζωή. Ό,τι άλλοτε οι φιλόσοφοι αποκαλούσαν ζωή, κατάντησε να είναι η σφαίρα του ιδιωτικού, και κατόπιν απλώς της κατανάλωσης, να συμπαρασύρεται ως εξάρτημα της διαδικασίας της υλικής παραγωγής, χωρίς αυτονομία και χωρίς δική της υπόσταση.

ΚΑΤΑΦΑΣΗ ΣΤΗ ΖΩΗ, ΧΑΡΟΥΜΕΝΗ ΓΝΩΣΗ/ΕΠΙΣΤΗΜΗ, κατάληψη του υποκειμένου από τη θλίψη που προκαλεί μια αδιανόητη κοινωνία μαζικής κουλτούρας, ο ιστορικός ορίζοντας που επαναφέρει σήμερα το παλαιό ερώτημα: πώς ζω, πώς νιώθω και πώς σκέφτομαι; Η πρώτη αντίδραση είναι αντίδραση αμηχανίας. Πώς απαντά κανείς για τα δικά του (ζωή/θάνατος, σκέψη/γνώση, χαρά/θλίψη); Τι σημαίνουν αυτές οι ερωτήσεις; Αντιλαμ-

βάνομαι ότι, αν συνεχίσω, κινδυνεύω να χαθώ και να ξεστρατίσω, μια γνωστή κατάσταση για μένα που δεν μπόρεσα ποτέ να ακολουθήσω κάποια πολυεργαλειακή «μέθοδο» (δηλαδή μια μορφή αυτοπροστασίας και αποτροπής κινδύνου).

Επανάκαμψη, ύστερα από πολλά χρόνια, του Βιτγκενστάιν: οι απαντήσεις δεν μπορεί παρά να είναι ασταθείς και αόριστες· η μόνη βεβαιότητα που μπορούμε να έχουμε είναι η βεβαιότητα της εκάστοτε χρήσης, που δικαιώνεται ως τέτοια εφόσον εκπληρώνει τον επικοινωνιακό της ρόλο· οι λέξεις δεν συνοδεύουν τη χρήση τους με το νόημά τους, αλλά η χρήση είναι το νόημά τους· η λέξη «χαρά» ή «λύπη» αποκτά νόημα εντός του γλωσσικού παιχνιδιού στο οποίο συμμετέχουμε ως μέλη μιας κοινότητας σε αυτό που συνιστά «μια μορφή ζωής»· εάν μπορούμε να μιλήσουμε για τη γλώσσα χωρίς να προσφύγουμε στη γλώσσα, τότε δεν υπερβαίνουμε τη γλώσσα αλλά κάνουμε θεολογία· είμαστε βέβαιοι για το νόημα των λέξεων, όταν είμαστε βέβαιοι για τα γεγονότα της ζωής μας· «κάθε φορά που προσπαθούμε να μιλήσουμε για την ουσία του κόσμου λέμε ανοησίες».

Επιστρέφω στον Νίτσε:

«Χαρούμενη επιστήμη»: αυτό σημαίνει τα Σατουρνάλια ενός πνεύματος που αντιστάθηκε υπομονετικά σε μια φοβερή, μακρόχρονη πίεση –υπομονετικά, γερά, ψυχρά, χωρίς να το βάζει κάτω, αλλά και χωρίς ελπίδα– και που είναι κυριευμένο τώρα από την ελπίδα, την ελπίδα για υγεία, και από το μεθύσι της ανάρρωσης. Τι το παράξενο λοιπόν αν βγαίνουν εδώ στο φως πολλά παράλογα και τρελά πράγματα, πολλή κατεργάρικη τρυφερότητα, που ξοδεύεται ακόμη και για προβλήματα που έχουν αγκαθωτό δέρμα και που δεν επιτρέπουν να τα χαϊδεύεις και να τα σαγηνεύεις; [...] *Amor fati* (Αγάπη της μοίρας): ας είναι αυτή η αγάπη μου από δω και πέρα!

Ο ΝΙΤΣΕ, ΣΥΓΚΛΟΝΙΣΜΕΝΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΡΑΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΥΠΑΡΞΗΣ, καταφεύγει στην πολυεπίπεδη ειρωνεία και στην αλληγορική αντίφαση. Αντιπαραθέτει την αισθητή πραγματικότητα και την αισθητική του ζην στην καταθλιπτική μεταφυσική και τη μελοδραματική μελαγχολία. Η πονεμένη χαρά και ο θεραπευτικός γέλωτας είναι το αντίδοτο στην κατηφή σοβαροφάνεια που ανακαλεί η *gravitas*, αυτό το μείγμα βαρύτητας και κεκυρωμένης αλήθειας. Όταν χρειάζεται η σκέψη του τη σοβαρότητα, αυτή είναι ανάλαφρη, με διονυσιακή ματιά.

Στον ορίζοντα του Νίτσε είναι ο Σπινόζα και η *laetitia* του. Εκείνη η χαρά που απωθεί την *tristitia*, τη θλίψη που καταβάλλει την ανθρώπινη ύπαρξη. Η χαρά του Σπινόζα δεν είναι ένα αυθόρμητο συναίσθημα αλλά μια οντολογική κατάσταση. Είναι μια *potentia agendi* για αυτοβελτίωση και αυτογνωσία, μια δυνατότητα για υψηλή σκέψη και ικανή δράση.

Σε αυτό το «χαίρειν και γελάν» του Νίτσε ο Αντόρνο απαντά με τη «θλιμμένη επιστήμη», απορρίπτοντας την ψευδή συνείδηση, στην οποία παραπέμπει η χαρά στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία και στη συνακόλουθη προσποίηση ευτυχίας που προωθείται από τη βιομηχανία της κουλτούρας. Η θλίψη είναι η συνείδηση του ψεύδους που περιέχει η χαρά μέσα σε έναν κόσμο ο οποίος έχει χάσει το νόημά του. Το αντίδοτο σε αυτή την κατάσταση είναι η κριτική σκέψη, η νοήμων αισθητική εμπειρία, η αντίσταση στην εμπορευματοποίηση των πάντων. Σε όλα αυτά ο Βιτγκενστάιν επιμένει ότι οι λέξεις ανήκουν στις κοινωνικές συμβάσεις που ακολουθούμε ως μέλη μιας κοινότητας. Δεν αναφέρονται σε αισθήματα αλλά σε «μορφές ζωής».

Σκέφτομαι ότι η ζωή η ίδια είναι κάτι που δεν ορίζεται. Τα ξεπερνά όλα. Την ορίζει όμως ο θάνατος ως αδιανόητο και ακατανίκητο τέλος. Εξακολουθώ ωστόσο να «χαίρω νόω», την ίδια στιγμή που παιδεύομαι με τη διαλεκτική τους, καθώς ανεβαίνει στη σκηνή η συνύπαρξη των αντιθέτων: *κλαυυσίγελως*, *χαρμολύπη*. Μοιάζει με πρόχειρη σοφιστεία αλλά επιμένει, όταν εισβάλλει πάντα η συνείδηση ως μνήμη: «είν' η ζωή μέγα καλό και πρώτο». Και αναρωτιέμαι...

Σημείωση: Τα παραθέματα από τους Νίτσε και Αντόρνο ως ακολούθως: α) *Χαρούμενη Επιστήμη*, μτφρ. Ζήσης Σαρίκας, Θεσσαλονίκη: Νησίδες, 2004 και β) *Minima Moralia*, μτφρ. Λεωτέρης Αναγνώστου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2000.

Ο Δημήτρης Δημηρούλης (Αγιά Λαρίσης, 1952) υπήρξε καθηγητής στο Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου. Δίδαξε Ιστορία και Θεωρία της Λογοτεχνίας.